

ПРИСТУПНА
ПРЕДАВАЊА
ДОПИСНИХ ЧЛАНОВА

БЕОГРАД • 2019

1841-2019

*Српска академија наука и уметности
178 година*

ПРИСТУПНА ПРЕДАВАЊА
ДОПИСНИХ ЧЛАНОВА

Књига I

ISSN 2683-4251

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

PRESIDENCY

INAUGURAL LECTURES OF THE CORRESPONDING MEMBERS

Volume 1

The volume is published on account of the SASA
Presidency resolution adopted at its 1st session of 28
February 2019 and the SASA Executive Board resolution
adopted at its 18th session of 19 September 2019

Editor

academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПРЕДСЕДНИШТВО

**ПРИСТУПНА ПРЕДАВАЊА
ДОПИСНИХ ЧЛАНОВА**

Књига 1

Књига је објављена на основу одлуке Председништва
САНУ са I седнице 28. фебруара 2019. и одлуке
Извршног одбора САНУ са XVIII седнице
19. септембра 2019. године

Уредник

академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

SASA PRESIDENCY

academician Vladimir S. Kostić,
President of SASA

academician Zoran V. Popović,
Vice President of SASA for Natural Sciences

academician Ljubomir Maksimović,
Vice President of SASA for Social Sciences

academician Marko Anđelković,
Secretary General of SASA

academician Stevan Pilipović,
President of SASA Branch in Novi SAD

academician Ninoslav Stojadinović,
President of SASA Branch in Niš

academician Gradimir Milovanović,
*Secretary of the Department of Mathematics,
Physics and Geo Sciences*

academician Vladimir Stevanović,
*Secretary of the Department of Chemical
and Biological Sciences*

academician Zoran Lj. Petrović,
Secretary of the Department of Technical Sciences

academician Dragan Micić,
Secretary of the Department of Medical Sciences

academician Zlata Bojović,
Secretary of the Department of Language and Literature

academician Kosta Čavoški,
Secretary of the Department of Social Sciences

academician Mihailo Vojvodić,
Secretary of the Department of Historical Sciences

academician Milan Lojanica,
Secretary of the Department of Fine Arts and Music

ПРЕДСЕДНИШТВО САНУ

академик Владимир С. Костић,
п̄редседник САНУ

академик Зоран В. Поповић,
п̄ошп̄редседник САНУ за п̄риродне науке

академик Љубомир Максимовић,
п̄ошп̄редседник САНУ за друшп̄вене науке

академик Марко Анђелковић,
п̄енерални секретар САНУ

академик Стеван Пилиповић,
п̄редседник Опранка САНУ у Новом Саду

академик Нинослав Стојадиновић,
п̄редседник Опранка САНУ у Нишу

академик Градимир Миловановић,
*секретар Одељења за математичку,
физику и тео-науке*

академик Владимир Стевановић,
*секретар Одељења хемијских
и биолошких наука*

академик Зоран Љ. Петровић
секретар Одељења п̄техничких наука

академик Драган Мицић,
секретар Одељења медицинских наука

академик Злата Бојовић,
секретар Одељења језика и књижевности

академик Коста Чавошки,
секретар Одељења друшп̄вених наука

академик Михаило Војводић,
секретар Одељења историјских наука

академик Милан Лојаница,
секретар Одељења ликовне и музичке уметности

Портретне фотографије су из фототеке Библиотеке САНУ.
Илустрације на корицама и празним страницама књиге
представљају детаље са фасаде Палате САНУ.

САДРЖАЈ

Академик Миро Вуксановић <i>Три књије чланова САНУ</i>	15
Одељење за математику, физику и гео-науке	
Дописни члан Жељко Шљиванчанин <i>Компјутерско моделовање наносструктура на површинама кристала</i>	27
Одељење хемијских и биолошких наука	
Дописни члан Тања Ћирковић Величковић <i>Дојринос еројеоомике наукама о храни, исхрани и живојној средини: размаирање деградација и модификација хране током обраде и дијетције хране и од утицајем запађења живојне средине</i>	51
Одељење техничких наука	
Дописни члан Влада Вељковић <i>Развој и примена вишефазној реактора са вибрационом мешалицом у производњи биодизела</i>	81
Одељење медицинских наука	
Дописни члан Татјана Симић <i>Поремећај редокс хомеостазе у хроничној бубрежној слабости</i>	109

Одељење језика и књижевности

- Дописни члан Љубинко Раденковић
*Источнословенска бојиња Мокош: ишћања
реконструкције* 131
- Дописни члан Јован Делић
Памћење поезије и ујеловљење традиције 145
- Дописни члан Зоран Пауновић
Данило Киш и Џејмс Џојс: случај Уликс 157

Одељење друштвених наука

- Дописни члан Павле Петровић
*Инфлација: ошћуд, како се развија
и како је зауставиши?* 173
- Дописни члан Алпар Лошонц
Да ли су идеје још релевантне? 201

Одељење историјских наука

- Дописни члан Вујадин Иванишевић
*Методолошки ишћуи у ироучавању новца
средњовековне Србије* 219
- Дописни члан Драган Војводић
*Оружје с небеса. Иконолоија средњовековних
ишћшава инвестииуре владара
војним инсћнијама* 235
- Дописни члан Мира Радојевић
*Преиензије Централнои комииеиша
Комунистичке иартије Хрваиске
на Срем (1941–1944)* 259

Одељење ликовне и музичке уметности

- Дописни члан Сава Халугин
Токови вајареве маіме 279
- Дописни члан Јелена Јовановић
*Еиномузиколошки и уеићнички рад у домену
ишћрадиционалнои фолклорнои вокалнои наслеђа* 289

Радне биографије предавача

- Желько Шљиванчанин 323

Тања Ћирковић Величковић	327
Влада Вельковић	333
Татјана Симић	337
Љубинко Раденковић	343
Јован Делић	347
Зоран Пауновић	349
Павле Петровић	353
Алпар Лошонц	357
Вујадин Иванишевић	361
Драган Војводић	365
Мира Радојевић	369
Сава Халугин	371
Јелена Јовановић	375

ОДЕЉЕЊЕ ЛИКОВНЕ
И МУЗИЧКЕ УМЕТНОСТИ

Јелена Јовановић

*Етнoмузикoлoшки и уметнички
рад у домену традиционалнoг
фoлклoрнoг вокалнoг наслеђа*

Предавање одржано на 5. скупу Одељења ликовне и музичке уметности, 17. маја 2019. године.

Изузетна ми је част и радост што сам у прилици да представим два најважнија сегмента свога научног, односно, уметничког ангажмана. Они су засновани на различитим етномузиколошким тематским комплексима, а увелико чине садржајни део мог научног и извођачког рада у области традиционалне вокалне музике.

Са тереном и српском традиционалном сеоском музиком у њеном изворном облику срела сам се током студија, почев од 1984. године (Слика 1).

Слика 1. Женска (и мушка) певачка група из Доње Шаторње код Тополе (1984) (Фотографија: мр Димитрије О. Големовић).

Први пут сам отишла на терен заједно са тадашњим асистентом на Одсеку за музикологију и етномузикологију Факултета музичке уметности, мр Димитријем Големовићем, у централну Шумадију, у област Јасеница; од тог времена

охрабрила сам се да и сама посећујем своје казиваче. Реч је о селу Шаторња, са чијим житељима и носиоцима традиције, честитим и даровитим људима, одржавам контакт и данас. У то време, крајем осамдесетих и почетком деведесетих година XX века, стари слој сеоске певачке традиције се у Шумадији још могао забележити. Одлазак у Шаторњу, а неколико година касније и у Црнућу на Руднику (Слике 2, 3) за мене су значили отискивање у један другачији, дотад непознати свет, од кога сам, приликом сваке од бројних посета различитим селима, примала богате и неочекиване дарове.

Слика 2. Женска певачка група „Црнућанка“, манастир Враћевшница (2002).

Слика 3. Мушка певачка група „Црнућанка“, манастир Враћевшница (2002).

Показало се нужним да истраживања сеоског музичког фолклора централне Шумадије спроводим постепено, посећујући своје казиваче по више пута и ширећи њихов круг (Слике 4, 5). Тако сам се постепено упознала и са сеоском традицијом овог краја, од које је за мене посебно привлачну силу имао старији сеоски слој, са његовом специфичном, архаичном звучношћу. Темама вокалне традиције Шумадије бавим се, са прекидима, тридесетак година.

Као истраживач-приправник у Музиколошком институту САНУ започела сам свој други истраживачки подухват,

Слика 4. Женска певачка група из Божурње код Тополе (1989)
(Фотографија: Маријана Јовановић).

Слика 5. Женска и мушка певачка група из Јарменоваца (1987)
(Фотографија: М. Јовановић).

посветивши се традиционалном певању Срба у румунском делу Баната, у околини Темишвара, следећи траг теренских похода које су у селима са српским становништвом претходно предузели велики мађарски стваралац и етномузиколог Бела Барток (1912) и композитор и професор музике из Темишвара Сава Л. Илић (1953–1977; Слика 6).

**МЕСТА У РУМУНСКОМ БАНАТУ СА СРПСКИМ СТАНОВНИШТВОМ
ОБУХВАЋЕНА ЕТНОМУЗИКОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА
ТОКОМ XX ВЕКА**

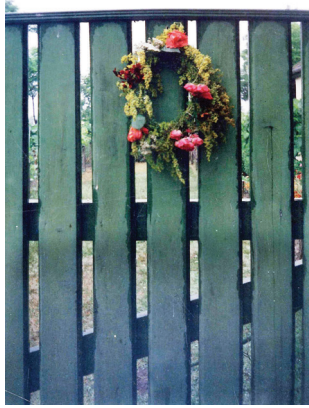
ЛЕГЕНДА:

- ▲ места из којих потичу записи Беле Бартока (1912)
- места из којих потичу записи Саве Илића (1953–1977)
- места из којих потичу записи Јелене Јовановић (1993–1997)

Слика 6. Карта етномузиколошких истраживања у румунском Горњем Банату и Банатској Црној Гори (2015).

То је била прилика за сусрет са значајно другачијом темом у односу на претходну: са питањима интерференције градског и сеоског модела у сеоској музичкој култури Срба на подручју овог дела Панонске низије (Слика 7).

Физичка удаљеност терена, мој прелазак државне границе и оскудно познавање румунског језика, а, с друге стране, затвореност казивача и упадљив недостатак елемената

Слика 7. Кућа Зорке Поповић са ивањдаским венцем, село Кетфељ, ок. Темишвара, Румунија (1993) (Фотографија: Ј. Јовановић).

старијег сеоског певања, па и недостатак певања уопште, све је то условило другачију методологију приступа материји. Звучни снимци и белешке које сам начинила 1993, 1996. и 1997. су налагали анализу утицаја просветитељског и националног покрета на локалну средину, као и анализу утицаја европских градских узора, приметних у обрасцима музичког и културног живота Срба у околини Темишвара. Мноштво примера семиградске и градске музичке традиције који одражавају утицаје из Средње Европе, али у исти мах и необично велики распон варијаната аутохтоне градске музике Срба, омогућили су ми увид у сасвим другачију културу, другачији „систем музичких знакова“ (Слике 8, 9).

Слика 8. Даница Сапунџин, село Велики (Српски) Чанад, ок. Темишвара (1997) (Фотографија: Ј. Јовановић).

Слика 9. Клепало при српској цркви у Кетфелу, ок. Темишвара (1993)
(Фотографија: Ј. Јовановић).

Нагласила бих да се у резултат посвећеног теренског рада не убрајају само аудио снимци песама и инструменталних мелодија, које сам слушала и примала од својих казивача, него и њихово гостољубље, крајње пријатељски однос према мени и пожртвовање с којим су ми обезбеђивали свој најшири и најквалитетнији извођачки и стваралачки репертоар. Захваљујући њима, постао ми је приступачан, како се тада чинило, непресушан извор сазнања, музичког искуства и, што је посебно важно, извор сасвим специфичне, снажне музичке експресије. Слушно искуство помогло ми је да касније у потпуности разумем и усвојим став који је изрекао Бела Барток, да народне мелодије представљају „савршене музичке форме у малом“.

Привилегија етномузиколошког рада на терену јесте да се из прве руке, кроз музику и казивања, добије обиље података

о животу краја, приликама, менталитету, и о нијансама испољавања аутентичне сеоске музичке традиције. Упознавање с људима на терену, учење од њих, у највећој мери је одредило процес мог научног узрастања и сазревања. Важно је рећи и то да казивачи на терену никада не дају једнозначан одговор. Заједно са песмом или инструменталним комадом они нам истовремено предају део свог животног искуства и своја естетска, па и етичка мерила, што сматрам посебно важним аспектом истраживачких и извођачких напора у нашој дисциплини.

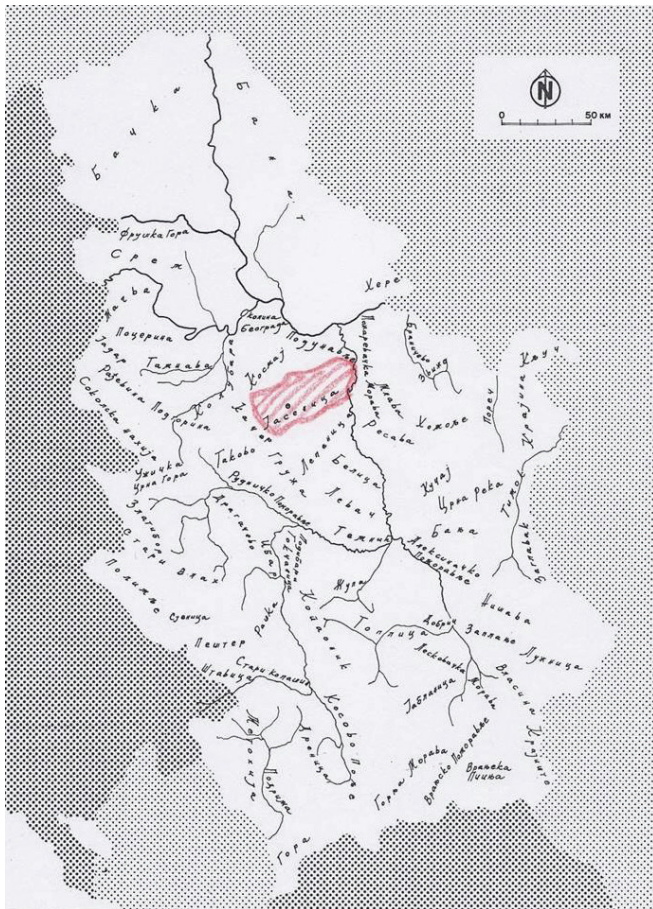
Напоменула бих кратко да сам у раном детињству имала слично искуство (Слика 10). Песме које за мене лично имају значај сталног извора врлине слушала сам од своје баке (по мајци). Певала нам је песме из свог детињства – а то значи, из свог родног краја, из Мохача у Мађарској, где је свакако требало неговати, чувати, српску традиционалну музику.

Слика 10. Олга Плавшић (рођ. Ристић, 1901–1998) са тамбурицом, Мохач, фебруара 1917.

За ову прилику подробније бих објаснила резултате својих истраживања у Јасеници, у Шумадији. После низа

година упознавања са тереном, основно питање које ме је подстакло на синтетизовање сабраних сазнања било је: откуда толико упадљивих разлика у старом сеоском певању између источних и западних делова ове области? Или, простије: због чега житељи два подрегиона Јасенице, у селима удаљеним чак и до десетак километара, певају и говоре толико различито? Одговор сам потражила у етнолошким и историјским околностима које су утицале на састав српског становништва овог простора, а тиме и на елементе његове старије сеоске певачке традиције, и у минуциозној анализи примера старог сеоског певања забележеног на терену.

Слика 11. Положај Јасенице у Србији.

Јасеница као предеона целина заједно са Гужом и Лепеницом заузима централни положај у самој Шумадији и Србији. Налази се у самом „срцу Србије“, носи име по реци која извире у пределу Рудника, тече према истоку и североистоку и улива се у Велику Мораву близу Смедеревске Паланке. Дугачка је 79 km (Слика 11). Њена област је са јужне, северне и северозападне стране отворена; на тим странама она нема природних граница. Кроз територију Јасенице су током историје водиле главне комуникације у Србији. Од Средњег века до данас ту се одвијају и укрштају селидбене струје, а о истовременом константном присуству стариначког слоја становништва говоре бројни топоними. Данашња етничка физиономија краја формирана је у периоду интензивних насељавања – од почетка XIX века, када је Шумадија, као слободна територија, привукла становнике других области које су још биле под османском влашћу.

Шумадија је једна од најизразитијих метанастазичких области на Балкану, а истовремено је и прелаз између предела насељених становништвом претежно динарског и претежно другог порекла. Замишљена линија – метанастазичка граница пролази и њеном површином; опште је прихваћено да се са њом подудара линија пута Београд – Крагујевац, преко Младеновца и Тополе.

На приложеној табели можемо видети процентуални однос домаћинстава различитог порекла у Јасеници: у њој бројчано преовлађују динарци (Слика 12).

Групе стан.	ГОРЊА ЈАСЕНИЦА		ДОЊА ЈАСЕНИЦА		ЦЕЛА ОБЛАСТ	
	Број кућа	Процент	Број кућа	Процент	Број кућа	Процент
Старинци	676	14,0%	1197	13,0%	1873	13,3%
Динар. С.	3741	77,9%	3929	51,2%	7670	54,7%
К-М с.	172	3,5%	2413	26,9%	2585	18,4%
Шопска с.	121	2,5%	619	6,8%	730	5,2%
В-М с.	59	1,2%	613	6,7%	672	4,8%
Тим-бр с.	31	0,6%	458	5,0%	489	3,5%

Слика 12. Табела процентуалне заступљености становништва различитог порекла у Јасеници.

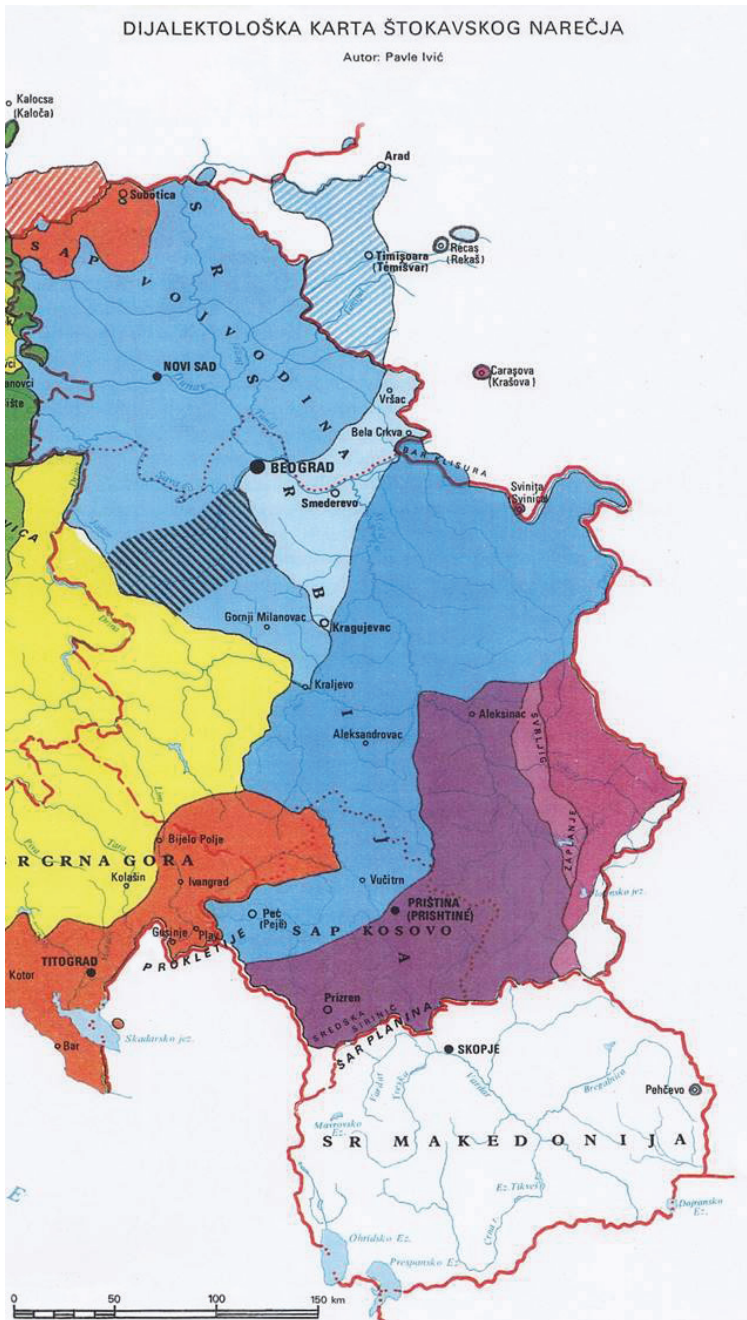
Западно од поменуте границе, они чине апсолутну већину; источно од границе и даље преовлађују, али су у значајнијем проценту присутни и припадници других националних селидбених струја, као што је косовско-метохијска. Приметно је и присуство групе становника који се могу

сматрати старинцима. Припадника осталих струја процентуално је знатно мање. Надаље, у великој већини насеља Горње Јасенице динарци чине апсолутну већину, у многим селима их је преко 90%; у насељима Доње Јасенице динарци су у мање убедљивој већини, а диверзитет порекла становника је већи.

Рад на овој теми подразумева синтезу постојећих података и знања о вокалној традицији ове области. Примењени интердисциплинарни приступ укључује резултате истраживања у домену етномузикологије (пре свега радове Љубинка Миљковића и Петра Вукосављевића), затим историје, етнологије и етнолингвистике. Контекстуалну основу пружа историјска и етнолошка литература. Методолошке поставке су засноване на искуствима етнолингвистичких истраживања тзв. „московске етнолингвистичке школе“ Никите Иљича Толстоја и његових следбеника, чији је став да је облике традиционалног изражавања неопходно посматрати као део целине традицијске културе. Према овом становишту, традицијска култура има дијалекатски карактер и испољава се у различитим доменима народног живота и обичаја. Налази лингвиста су од значаја и за етномузиколошка проучавања, а њихове методе могуће је применити на појаве у музичкој грађи.

Лингвистичка истраживања (Слика 13) су показала да кроз област Јасенице пролази граница између шумадијсковојвођанског дијалекта – заступљеног на западу, у Горњој Јасеници, и смедеревско-вршачког дијалекта – на истоку, у Доњој Јасеници; ова граница је скоро подударна са поменутом метанастазичком границом. Етномузиколошка истраживања потврђују ову подвојеност терена и кад је у питању музичка традиција. На одлике говора из предмиграционог периода, то јест, говора стариначког становништва у централној Србији, које се разликују од оних донетих досељавањем са других подручја, указали су лингвисти Павле Ивић и Жарко Бошњаковић.

Чињеница да су се до почетка XXI века у селима Јасенице још понегде могли наћи архаични примери вокалне музичке традиције, ствара основу за покушај реконструкције старијег начина вокалног изражавања у крају. Претпоставка је да старије сеоско певање, услед изостанка значајних промена у начину живота на селу, има остварен континуитет током дугог временског периода, то јест, најмање од почетка XIX века.

Слика 13. Дијалектолошка карта Србије и Шумадије.

Јасеница представља пограничну зону околних већих ареала традиционалне културе: динарске и моравске; она је њихова периферија – подручје њиховог сусрета и прожимања. Истовремено, она је територија прелаза између већих културних ареала. У раду је примењен хоризонтални – просторни, и, где год подаци то дозвољавају, вертикални – временски принцип. До сада једина целовита студија у домаћој хуманистици о утицајима миграционих токова на традиционално духовно стваралаштво јесте књига Драгослава Девића о традиционалној музици у Црноречју, заснована на упоредно-типолошком и упоредно-историјском приступу, које су заступали Борис Путилов и Изаљиј Земцовски. У сагласју са њим су и принципи истраживања из домена историјске дијалектологије на терену централне Шумадије, који су у мом приступу подупрти искуствима и постулатима „московске етнолингвистичке школе“. У овом раду методи лингвистичких испитивања примењени су на музички материјал, а основни принципи у аналитичком приступу, са могућношћу дијахроног сагледавања, преузети су из етномузиколошког рада Владимира Гошовског. Техника картографисања, која омогућава праћење музичких изоглоса, а тиме и сагледавање „дијахроније распршене у простору“ (А. Плотникова), чини видљивим ареале распрострањености одређених музичко-структурних елемената, што је предмет мелогеографије (пандану етнолингвистичке географије), географског аспекта етномузиколошких истраживања, неопходног „за одређење путева миграција насељавања и следа асимилације, а такође и за историјске и етногенетске закључке“ (Н. Толстој).

Опште одлике вокалне традиције Горње Јасенице су углавном конзистентне и препознатљиве. Утицај динарске већине апсолутно је видљив на плану жанрова, мелодијских модела, тонских низова, фактуре двогласа, естетских мерила и стилских особености извођења. Уочљива је „музичка веза“ са областима западне Србије, али и других динарских крајева. Тиме се одређена очекивања, с обзиром на порекло становништва, показују као оправдана. Од овог правила, међутим, има одступања: наиме, у северном, претежно низинском делу Горње Јасенице наилази се на губљење динарског утицаја и на приклањање музичком сензибилитету низинских насеља Доње Јасенице.

Вокална традиција Доње Јасенице садржи више појединачних локалних специфичности. Овде су присутни елементи које можемо поредити са певачким наслеђем јужне, југоисточне и источне Србије. Правилности у испољавању појединих елемената музичке структуре теже је груписати у циљу доношења релевантних закључака.

Између два описана субрегиона постоји прелазни појас у којем се налази на елементе карактеристичне и за један и за други идиом. Срећу се и јединствени спојеви као специфичност области, који се не могу наћи на другим теренима у Србији.

Генерално, више је очигледних сличности између вокалне традиције Горње Јасенице и области на западу и југозападу Србије, и између традиције Доње Јасенице и области на истоку и југоистоку земље, него између традиција географски блиских насеља саме Горње и Доње Јасенице.

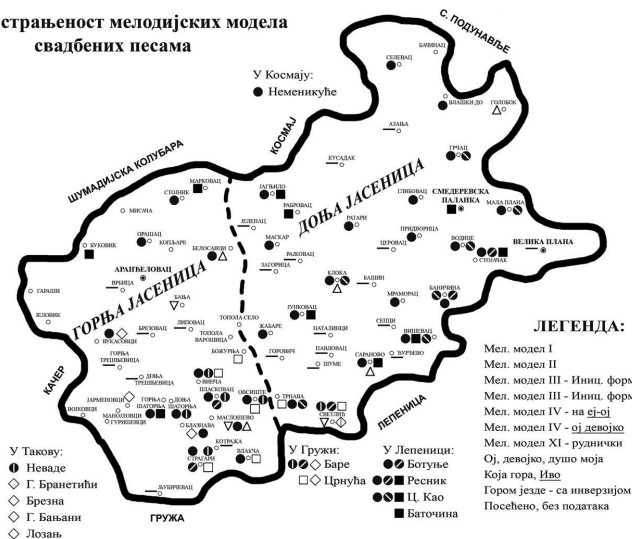
Због уочених различитости на плану музичке структуре, у раду се пошло од константи на којима почива укупна слика старог музичког наслеђа, а то су карактеристични мелодијски модели. У њиховим чврстим оквирима показују се специфичности традиције западног, односно, источног субрегиона. Појам мелодијског модела дефинисан је: 1) метроритмичким устројством, 2) распоредом акцената у тексту и у мелодији и 3) мелодијском контуром. Важну, мада не и одлучујућу улогу игра версификација стиха. Под моделом се може подразумевати и скуп мело-ритмичких формула (мотива) које се на стваралачки начин примењују у различитим формалним склоповима. Реч је о концепту појма глас који подразумева стваралачки, обликотворни принцип.

Као константе заједничке за старију вокалну традицију целе Јасенице, описано је девет модела: Модел I – свадбених, жетелачких, прелских песама; Модел II – свадбених, славских, прелских, жетелачких; Модел III – свадбених, прелских; Модел IV испољен у две подгрупе, у свадбеним и славским песамама; Модел V – жетелачких; Модел VI – солистичких путничких; Модел VII – тзв. „обредни глас“ (термин Д. Големовића); Модел VIII – епских и приповедних песама, и Модел IX – модел тужбалица. Идентификовано је такође по четири мелодијска модела карактеристична за горњи (западни) и за доњи (источни) део области: за Горњу Јасеницу: Модел X – *ерскої* (динарског бордунског) певања;

Модел XI – руднички свайшовски *илас*; Модел XII – крстоношких песама, и Модел XIII – модел *бројаница* и *џрејевки*. За Доњу Јасеницу, карактеристични су: Модел XIV – коледарских песама; Модел XV – ромских лазаричких; Модел XVI – модел краљичке песме, и Модел XVII – модел карактеристичних шаљивих песама. Овим моделима придружено је још неколико образаца песама намењених деци, по којима се традиције ова два субрегиона такође значајно разликују.

На основу анализе материјала, донете су претпоставке о пореклу појединих мелодијских модела и структурних елемената, у дијахронијској димензији и у светлу етногенетских процеса. Идентификоване су следеће црте музичког језика ове области (именоване по угледу на терминологију Павла Ивића у домену етнолингвистике): 1) стариначке црте – за које се може претпоставити да постоје на овом терену од предмиграционог периода; 2) дошљачке – које су присутне на датом терену посредством досељеничких струја: динарске, косовско-метохијске и других, и 3) црте које су се развиле на овом терену током последња два века; ова категорија обухвата елементе који су настали у процесу кристализације мешавине традиција и оне који су се спонтано развиле у новије време, независно од ранијих развојних тенденција.

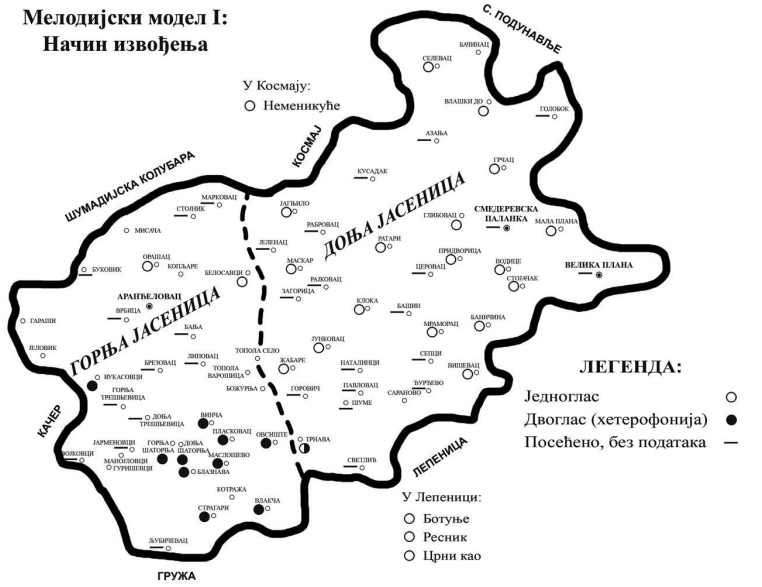
Распрострањеност мелодијских модела свадбених песама

Слика 14. Мелологеографска карта 1: Распрострањеност мелодијских модела свадбених песама у Јасеници.

Изложено методологију и след закључивања илустровану на неколико најкарактеристичнијих примера.

Мелодијски модел I карактеристичан је за свадбене песме Јасенице (тзв. *свајтовски џас*; пратити распрострањеност модела обележеног црним кругом; Слика 14).

Слика 15. Мелоеографска карта 2: Мелодијски модел I: начин извођења.

Регионалне разлике у начину извођења / фактури – двогласној, односно, једногласној, у међузависности су са географским положајем истражених насеља, баш као и разлике у употребном тонском низу / лествици (Слика 15); географска распрострањеност двогласја, одн. једногласја поклапа се са распрострањеношћу различитих лествица, које се могу видети у приложеним нотним примерима (Слике 16, 17).

Чињеница да је карактеристичан тонски низ опсега умањене терце везан искључиво за Доњу Јасеницу, упућује на претпоставку да би он, уз стариначке црте у народном говору на истом терену, могао бити траг културе супстратског слоја становништва. Такође, види се да се на северу Горње Јасенице, у равничарском пределу, губе утицаји динарске певачке културе и јавља се приклањање музичком

идиому на истоку, иако је у овом региону динарско становништво у убедљивој већини.

Шта се чује кроз гору зелену?

сватовска

Влакча

♩ = 75

Шта се чу - је, шта се чу - је кроз го-ру зе - ле - ну? И!

о.ф.

хз

Detailed description: The image shows a musical score for a folk song. It consists of two staves. The top staff is a vocal line in G major (one sharp) and 2/4 time, with a tempo marking of quarter note = 75. The lyrics are written below the notes. The bottom staff is a piano accompaniment line. There are dynamic markings 'о.ф.' (piano) and 'хз' (crescendo) and a fermata over the final note of the piano line.

Слика 16. Нотни пример 1: *Шта се чује кроз гору зелену* (Влакча, Горња Јасеница; запис: Ј. Јовановић).

Прстенције, нови пријатељи

(при прстеновању невесте)

♩ = 48

Пр-стен-ци - је, пр-стен-ци - је, но-ви при-ја - те - љи!

Глибовац,
певале Славица Ђорђевић и Зорица Кузмановић

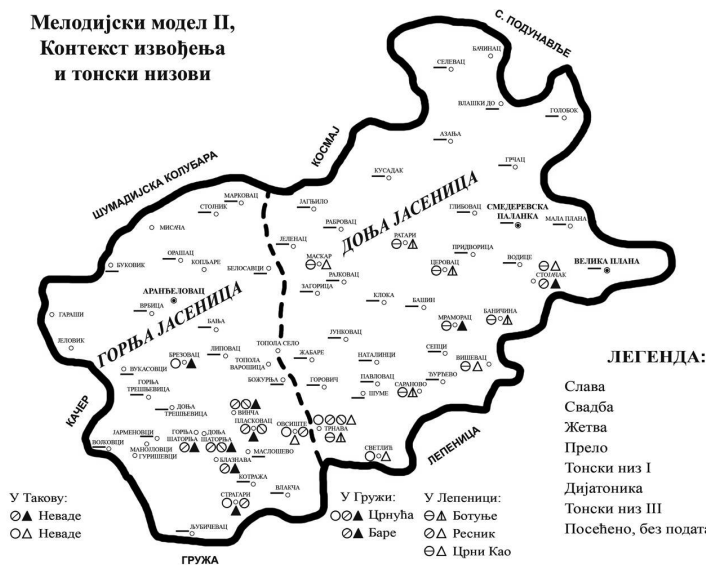
Detailed description: The image shows a musical score for a folk song. It consists of a single staff in G major (one sharp) and 2/4 time, with a tempo marking of quarter note = 48. The lyrics are written below the notes. There are several accents (upward arrows) above the notes. The score ends with a double bar line.

Из књиге: Љубинко Миљковић, *Доња Јасеница*, пр. 74.

Слика 17. Нотни пример 2: *Прстенције, нови пријатељи* (Глибовац, Доња Јасеница; запис: Ј. Јовановић, према оригиналној транскрипцији Љ. Миљковића).

Овај модел, осим у Јасеници и областима ниске Шумадије, јавља се као конзистентан још и на Сјеничко-пештерској висоравни (Слика 18).

Услед недостатка његовог просторног континуитета у западној Србији, формирана је претпоставка да је тај модел реликт певачке традиције Сјеничана, који су у великом броју досељени директно у Шумадију између Првог и Другог српског устанка, и да је једновремени прилив масе овог становништва омогућио брзо и трајно распрострањавање њиховог свадбеног обрасца у целој области. На западу Јасенице, где динарско становништво преовлађује, задржан је тонски низ као обележје динарске културе; на истоку области, тонски низ могла је обликовати стариначка вокална традиција.

Слика 19. Мелогеографска карта 4: Мелодијски модел II: контекст извођења и тонски нивози у Јасеници.

Његова форма и жанровска припадност на западу Јасенице (на које ћемо указати посебно, будући да варијанте на истоку области пружају другачију слику) може се пратити у западним крајевима Балкана: у Славонији и у приморским јадранским областима (Слика 20), што несумњиво упућује на етногенетске и „музичке“ везе. Оне се веома јасно могу уочити из два примера – из Горње Јасенице и из околине Дубровника (Слике 21, 22).

Сасвим другачију слику дају подаци о трећем, старинском Мелодијском моделу V, тзв. *дујачком жейтеличком њасу*. Тонски нивози на које се он изводи у Горњој и Доњој Јасеници значајно се разликују; уз то, на западу се модел изводи у хетерофону-бордунском двогласју, а на истоку – једногласно (Слика 23).

Варијанте овог модела се налазе у суседним областима ниске Шумадије, а уочавамо сродност са напевима истог жанра у источној и јужној Србији: Тимоку, Заглавку, Високу, околини Сокобање и у Метохији (слика 24; пратити хоризонталну шрафуру). Овако широка географска распрострањеност упућује на претпоставку о великој старости модела. На терену Шумадије је временом његово присуство могло бити

И дођоше, дозејдише муштулугџије

(кад долазе муштулугџије код девојачке куће)

Страгари
певају Радмила Радовановић (рођ. 1934)
и женска група

♩ = 45

И до - ђо - ше, до - је - зди - ше му - шту - лу - гџи - је,
му - шту - лу - гџи - је.

И дођоше, дојејдише муштулугџије,
муштулугџије.

И дођоше, дојејдише муштулугџије
и донеше добре гласе од све дружине.

Снимила и записала: Јелена Јовановић; (1989)

Слика 21. Нотни пример 3: *И дођоше, дојејдише муштулугџије*
(Пласковац, Горња Јасеница).

Осојник,
околина Дубровника

♩ = 84

(Х)Е - во на - мин до - лим - ба - - - ше,
му - штур - луг - љу - је, му - штур - луг - љу - је.

Слика 22. Нотни пример 4: *Ево намин долимбаше, муштулугџије* (ок.
Дубровника; запис: Ј. Безић, Д. Рихтман).

Јутрос рано сунце огрејало

(на жетелички глас)

♩ = cca 80 *Rubato*

Ој,

Ој,

ју ³ - трос ра - но,

ју - трос ра - но, И!

♩ = cca 80

Ој,

Ој,

сун ³ - це о - гре - ја - ло. И!

o.f

Јутрос рано сунце огрејало,
огрејало њиву домаћину,
и у њиви младе жетеоце.

снимак: Љубинко Миљковић, 1981. године
запис: Јелена Јовановић

Слика 25. Нотни пример 5: *Јутрос рано Сунце огрејало* (Шаторња, Горња Јасеница, запис: Ј. Јовановић).

Постој, сунце

♩ = 72

accelerando

I

Еј, по - стој, сун -

це, по - стој, сун - - це

II

Еј, ој.

па по - гле - дај ов - це.

o.f

Слика 26. Нотни пример 6: *Постој, Сунце* (...) (Вишевац, Доња Јасеница, запис: Ј. Јовановић).

сеоских песама старијег слоја, били су за мене изузетан извор инспирације за вокално извођење. Етномузиколошки рад и слушање ових песама у оригиналним извођењима показује да су елементи специфичног музичког језика у корелацији са припадношћу појединих мелодија одређеним музичко-фолклорним жанровима и гекултурним регионима, а тиме и специфичним традиционалним музичким идиомима, односно, дијалектима. Отуда потиче тип музичке експресије и специфичан етос, који се од песме до песме са наизглед истим – а можда би неко рекао и једноставним – структурним особинама може веома разликовати. Управо због својеврсне

Тодоре, невен Тодоре

- песма за пладне -

Средска

♩ = cca 75

Ђј, То до - ре, (ш)

не - ве - нџ То - - - до -

ре, И!

И! не - ве - нџ То

до - ре. И!

o.f.

Слика 27. Нотни пример 7: *Тодоре, невен Тодоре* (Средска, Шар Планина, запис: Ј. Јовановић).

херметичности овакве музичке форме и њеног сажетог а снажног израза, као специфичности жанра, сматрам да је неопходно тај и такав поредак музичко-структурних параметара упознати, поштовати, а онда у наредним интерпретацијама задржати у највећој могућој мери. Једино кроз живи глас извођача могу изнова истински прозвучати специфичан етос и експресија тих минијатурних звучних ентитета. Посебан значај тишине као јединог звучног паравана, код извођења ових песама у оригиналном облику, а *carrella*, и умеће слушања њиховог звука у односу на тишину која га окружује, у несметаном протоку (музичког) времена, дају посебну димензију медијуму песме као снажног и речитог изражајног средства.

Искуство познавања традиција западне и источне Шумадије, примера ради, отвара могућност извођења савршених малих музичких форми које потичу са овог терена уз темељније познавање, а тиме и убедљивије интерпретирање одређених карактера, стилова, емоционалних стања који их прате. Динарски карактер сеоских песама из Горње Јасенице

образује се „тамнијом“ тонском бојом, затим препознатљивим тонским низом (одн. лествицом – посебним „интонационим пољем“, како се изражавају руски етномузиколози) и орнаментиком, а и специфичним карактером који је омогућен акцентовањем ритмички истакнутих тонова. С друге стране, карактер песама забележених на терену Доње Јасенице одређен је „светлијим“ вокалним тембром, другачијом скалом и логиком у вођењу мелодијске линије и орнаментације, а у метро-ритмичком поретку тежиште је на линеарности, уместо на акцентима. О сличном извођачком искуству може се говорити и кад је реч о другим геокултурним регионима – румунски Банат одликује сасвим другачији, семиградски или градски израз, донет у дијатонским тонским односима. Реинтерпретација таквих песама, које су по физиономији блиске музичком искуству образованих музичара, подразумева искуство самог теренског рада и контакта са казивачима од којих су песме примљене.

Помало „опоро“, или за ненавикнуто ухо „нескладно“ звучање узаних мелодијских покрета у необичним скалама сеоских песама, или интервалских склопова у сеоском певању, поготово интервал секунде (чија се величина у природном звучању може разликовати у зависности од региона и/или жанра) која је један од најистакнутијих елемената старије сеоске традиције Балкана (и још неких области у Европи), носе са собом специфичну естетику оличену пре свега у правилности испољавања и у метро-ритмичким склоповима који су засновани на начелу равнотеже. Певачи који су били, а неки су и данас постојани носиоци старе певачке традиције (обратимо пажњу на певање из вика уврштено на националну листу УНЕСКА у Србији), сведоче да је овакво певање од чланова саме заједнице сматрано лепим уколико гласови звоне „као звонца“. То и такво естетско мерило учи нас да пажљиво послушамо вибрације узаног секундног сазвука, у којем се сучељавају аликвотни нивози два суседна тона, али и међусобно комуницирање певача кроз тај интервал, који истовремено „заробљава“ и „ослобађа“, то јест, пружа катарзично растерећење.

Свест о дуготрајном, континуираном одржању оваквих песама у живој извођачкој пракси код Срба – у неким крајевима чак и до почетка XXI века – као резултата колективног (музичког/звучног) искуства и као нераскидивог дела

својеврсног „метајезика“ сеоске културе, и, с друге стране, њихова моћ да и данас произведу снажан ефекат код слушалаца, помажу формирању става о томе да је њихова специфична естетска и етичка вредност неупитна. Она је део живе, колективне духовне баштине која, као вредност по себи, завређује сву пажњу и поштовање. Њихов садржај (у највећем броју случајева) јесте тај који слушаоца упућује у искуство некада живе заједнице и чије су поруке намењене новим извођачима и новим слушаоцима. На многе од њих може се применити реченица забележена приликом анкетања слушалаца концерта једног нео-традиционалног ансамбла: „Те песме нам чине добро, воле нас, подучавају“ (1998).

Будући данас скрајнута и потцењена, па и заборављена од саме заједнице, а и од медија, на којима се изузетно ретко може чути, традиционална песма у својој оригиналној физиономији свакако заслужује своје место у звучним просторима савременог живота. Реч је о легитимном музичком жанру на чију вредност је потребно неуморно изнова указивати, у циљу очувања неких од најважнијих чинилаца националног и етничког идентитета.

Савремено репродуковање ових мелодија, у нео-традиционалном маниру, тако да оне звуче у највећој могућој мери сродно са оригиналним извођењем, са очуваним стилским карактеристикама, али исто тако и у нешто другачијој тонској боји која је приближнија савременом, урбаном духу (ако је то помогнуто расвешћеним односом према њиховој музичко-поетској структури), изузетно је важан сегмент мог креативног и научног ангажмана и бављења музиком, у солистичким и у групним уметничким пројектима. На тај начин се успешно могу „дочарати“ атмосфера и етос песама из различитих крајева Србије, где израз одређене звучне структуре почива на самим музичким елементима, али и на разумевању мерила лепог; оно се осликава кроз оригинална сеоска извођења, најсигурнији узор и путоказ у практичном приступу традиционалним песмама.

Став који следим јесте да се традиционалне песме једино уз поштовање њихових музичко-структурних параметара могу пренети новим генерацијама слушалаца, и то путем концерата, путем наступа друге врсте и, посебно, путем подухвата вокалног педагошког рада. Певање је иманентно сваком људском бићу; питање је само колико је свако од нас

ту способност развио, или занемарио. А живи глас сведочи о унутрашњем бићу певача и, уз његову помоћ и учешће, преноси поруку садржану у песми.

Институционална подршка у свим овим настојањима више је него добродошла.

*

Овом приликом изразила бих захвалност својим професорима у Средњој музичкој школи „Мокрањац“ у Београду: Владимиру Јовановићу, Александру Бауеру, др Бранки Радовић; својим професорима и менторима на Факултету музичке уметности: др Драгославу Девићу и др Димитрију Големовићу, као и др Зорислави Васиљевић; академику Димитрију Стефановићу, др Даници Петровић; својим колегама: Љубинку Миљковићу и Петру Вукосављевићу, др Биљани Сикимић, др Слободану Наумовићу, етнологу Милету Нездельковићу, Славици Михаиловић, Првославу Мајсторовићу из Тополе и Маријани Јовановић из Јарменоваца, и својим бројним и драгим казивачима и певачима из Шумадије.

Литература

- [1] Барток, Бела [1936]. „Зашто и како треба да сакупљамо народну музику“. *Нови звук* 6 (1995): 123–136.
- [2] Бошњаковић, Жарко. „Фонетске особине говора источне Шумадије“. У: *Српски дијалектолошки зборник LV* (2008): 255, карта I на стр. 308.
- [3] Гошовский, Володимирь. *О истоков народной музыки славян: очерки по музыкальному славяноведению*. Москва: Советский композитор, 1971.
- [4] Девић, Драгослав. *Народна музика Црноречја у светлосци етнојетнейских процеса*. Београд: Факултет музичке уметности, 1990.
- [5] Земцовский, Изалий. „Музыка и этногенез (Исследовательские предпосылки, задачи, пути)“. У: *Советская этнография (отдельный выпуск)*, 2. Москва: Академия наук СССР, 1988. Стр. 15–23.
- [6] Ивић, Павле. „О неким проблемима наше историјске дијалектологије“. *Јужнословенски филолоџ* 21 (1–4) (1955/1956): 97–125.
- [7] Ивић, Павле. „О говору Галипольских Срба“. У: *Српски дијалектолошки зборник* 12 (1957): 519.
- [8] Ивић, Павле (прир. С. Реметић). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.

- [9] Јовановић, Јелена. *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији: сведочанства на истаку XX века*. Темишвар: Савез Срба у Румунији ; Београд: Музиколошки институт САНУ, 2015.
- [10] Миљковић, Љубинко. *Музичка традиција Србије III: Доња Јасеница или ниска Шумадија*. Смедеревска Паланка: самиздат, 1986.
- [11] Недељковић, Миле. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић, 1989.
- [12] Плотникова, Анна А. *Этнолингвистическая география Южной Славии*. (Традиционална Духовна Култура Славјан). Москва: Росийская академия наук, Институт славяноведения, 2004.
- [13] Петровић, Радмила. *Српска народна музика. Песма као израз народној музичкој мишљења*. (Посебна издања САНУ; књ. 593. Одељење друштвених наука; књ. 98). Београд: Музиколошки институт САНУ, 1989.
- [14] Петровић, Радмила и Јовановић, Јелена (прир.). *‘Еј Руднице, ти њланино сјара. Певање и свирање јрује „Црнућанка“*. Горњи Милановац: Културни центар Горњи Милановац; Београд: Музиколошки институт САНУ : Вукова задужбина, 2003.
- [15] Толстој, Никита Ильич (1995). „Проблеми реконструкције старе словенске духовне културе“, *Језик словенске културе*, прир. Љ. Раденковић, Просвета, Ниш, 7–29.
- [16] Толстој, Никита Ильич. „Етнолингвистика у кругу хуманистичких дисциплина“. У: *Језик словенске културе*. Ниш: Просвета, 1995. Стр. 31–46.
- [17] Daniélou, Alain. *Semantique musicale, Essai de psychophysiologique auditive*. (Actualités scientifiques et industrielles 1334). Paris: Institut international d'études comparatives de la musique, 1967.
- [18] Golemović, Dimitrije. „Традиционална народна музика у време Првог српског устанка“. У: *Љовек као музичко биће*. Београд: Библиотека XX век, 2006. Стр. 123–161.
- [19] Katsanevaki, Athena. “‘Life-Research’: Approaching the field as a life-long process”. In: *Research of Dance and Music on the Balkans, International Symposium Brčko, Decembre 06–09 2007*. Banja Luka: International Musicological Society & Musicological Society of RS ; Sarajevo: Musicological Society FBiH ; Brčko: Baštinar, 2007. Стр. 5–24.
- [20] Pashina, Olga. „Area studies in ethnomusicology: on the problem of identification of musical dialects“. In: *Musical Practices in the Balkans – Ethnomusicological Perspectives* (Academic Conferences ; 142. Department of Fine Arts and Music ; Vol 8). Belgrade: SASA and Institute of Musicology, 2012. Pp. 87–98.
- [21] Zumthor, Paul. “The living voice“. In: *The spoken and the written word. Unesco Courier* 17 (1985): 4–8.

- [22] Zumthor, Paul. "Oralité". *Mettre en scène* 12 (2008): 169–202.

Аудио издања

- [1] Bezić, Jerko i Rihtman, Dunja, прир. *Da si od srebra, da si od zlata – izvorni glazbeni folklor Hrvatske* (LP ploča, LPY-V-739). Zagreb: Jugoton, [s. a.].
- [2] Јовановић, Јелена, прир. *Шта се чује кроз њору зелену? Традиционално певање и свирање у Горњој Јасеници* (ЦД са пратећом књижицом). Београд: Музиколошки институт САНУ, 2007.